

EMLÉKEZÉS

P O M O G Á T S B É L A

Küzdelem és megbékélés

Jankovich Ferenc költészetéről

Jankovich Ferenc első verseskönyvének címlapján két, ha tetszik, jelképes értelműnek tekinthető szó olvasható: *Kenyérszegés* és *Párizs*. Egy falusi otthosságot sejtető címet és a francia főváros modern költői képzeteket idéző nevét. E kettős jellel indult költői útja. Különös indulás, habár nem példa nélkül való: a haza és a nagyvilág egymáshoz kapcsolása költészetünk legjobb hagyományait követi. Talán csak az a szokatlan, hogy a versek, melyek minden metaforájukkal és ütemükkel a dunántúli világhoz kapcsolódnak, éppen a Szajna-parti fővárosban jelentek meg. Jankovichot ugyanis minden gyermekkori élménye a dunántúli faluhoz és tájhoz fűzte: a fehérvári szülőházhoz, a sárpentelei otthonhoz, a Fejér megyei dombokhoz és a Balaton villogó színeire. Sorsa mégis messzire csábította: az Eötvös Kollégiumba, a párizsi École Normale Supérieure-be, végül a budapesti Zeneakadémiára. A francia fővárosba nyílt szívvel, tárt lélekkel érkezett; verseit és emlékeit vitte magával: ezért kerülhetett első könyve éppen Párizsban sajtó alá.

Pannónia és Párizs között rövid az út. Jankovich szűkebb hazája az a Dunántúl, ahol még a rómaiak adtak nevet a városoknak, és a parasztházak tornáca a román boltívek emlékeit őrzi. A pécsi Janus Pannonius óta a hazai latinság otthona ez a táj, fiai-neveltjei ösztöneikben hoznak valamit a latin józanságból és derűből; vándoréveik során pedig általában a francia vagy az olasz földet keresik fel. Jankovich is így jutott el Párizsba, a kiváló nyelvtudósnak, az Eötvös Kollégium legendás igazgatójának: Gombocz Zoltánnak a segítségével. Az illetékesek természetességével érkezett meg, magatartásában, érdeklődésében és költői törekvéseiben viszont továbbra is a dunántúli falu fia maradt. A hírneves – a modern francia irodalomban szinte mitikus dicsfényvel övezett – rue d’Ulm-i palotában a Balaton, a Bakony és a Vértes vidékeit idézgette, verseiben a boulevardokon, a meghitt cafékban szénaillatos alkonyokra, akácokra és présházakra emlékezett. Így születtek első versei az otthon iránti nosztalgiából, fiatalos életörömből; kicsit e más, e különös francia világból való menekülésből, kicsit városias érzékenységből. Intonációjuk, szellemiségük a modern bukolikát követte.

A francia és a magyar hagyomány, a két nemzet népdalkultúrája is szerencsés ötvözetet alkotott. A kevesek közé tartozott, akik a két költői réteget – a népit és a modernet – mintegy természetes módon tudták egyesíteni. A népköltészeti hagyományt modern költő módjára vette birtokába, azt tanulta meg tőle, amit Németh László a népi poétika legszebb látványának: „a képzelet párdrucgrásainak” nevezett. Vagyis a metaforák frissességét, sejtelmességét, a

hasonlatok ívében testet öltő képzelőerőt. Képzeletéből gyengédségre és zord erőre egyaránt futotta, de meg tudta szólaltatni a nyers realizmus hangját is. És mivel a zenében is otthonosan mozgott – már említettem, hogy a Zeneakadémián tanult egy időben, énekesnek készült, később zenei folyóiratot szerkesztett -, kivételes muzikalitással tudta érzékeltetni a magyar vers zenei lehetőségeit.

Az idill derűt kínált, mégis hamarosan megsemmisült a történelem fokozódó csapásai nyomán. Már az első versek gondtalan nyugalma is megbontották a paraszti környezetben szerzett keserű tapasztalatok. Jankovichot gyorsan üldözőbe vette a kor, egyelőre a társtalanság gondjaival. Szinte a jelzőkön is lemérhető a kiábrándulás: a korábbi „elvarázsolt, járatlan utak” varázsfosztottan „kietlen utakká” váltak a *Barangoló* című vers tanúsága szerint. A természet és a csend bukolikus bővölete szertefoszlott, a költőnek csalódással kellett szétnéznie az eddig elkerült kietlen valóságban. Lassanként elutasította a táj meghitt varázslatát, már nem a dombok arányos mértanát szemlélte, nem a Balaton színváltozásait leste, hanem a tájban élő emberek sorsán háborodott fel. Mint értő kritikusa, Halász Gábor írta róla: „Békére áhítozik, de nem kerüli a harcot, a kor kihívását elfogadja. A harcban mégsem esküszik fel zsoldosnak, nem jelszavakat kiált, hanem a maga lázbaborult igéit.” E „lázbaborult igék” először éppen az idill közegeiből hangzottak fel: az *Ének a dombok között* úgy indult, mint valami balatoni bukolika, hogy aztán a lázadás és az átok súlyosabb szavaira váltson át.

A költő lázadt, háborgott, közben a világ már robbanni készült. A harmincas évek második fele sorra harcba és helytállásra szólította az idill, a természet és a szerelem korábbi igézetzeit. A kor már nem tűrte a félrevonulást, állásfoglalásra kényszerítette azokat is, akik hajlamaikat követve a béke énekesei szerettek volna lenni. A közelgő háború egyre jobban rávetette árnyékát Európára, a Dunántúl szelíd dombjaira is. Jankovichot ugyancsak megsuhintotta a közelgő vihar. A fojtó évek szorításában, miként annyian a népi mozgalom hívei közül, ő is a nemzethalál látomásának végső pesszimizmusáig jutott. Kölcsey és Vörösmarty kétségbeesését idézte fel, *Október* című versében az ország s a nép közeli pusztulásán kesergett: „Halódó nép, a lába már hideg. / Verejtéke sem kell már senkinek. / Kimúlt a nyár, közelg a szent idő: / országos ősz – országos temető.”

A veszély nöttével a politikai állásfoglalásban, a közéleti költészetben találta meg feladatait. Párizs megejtő varázsából, Pannónia idilljéből végképp megtért egy jóval sivárabb, terhesebb, de feladatokat kínáló, hivatást adó köznapi valóságba: a kor és az ország dolgai közé. Élete így kapott célt és értelmet; a küzdelem és a napi feladatok helytállást igénylő feszültsége végül a bizalmat is életre tudta kelteni. A korszak reprezentatív, összefoglaló értelmű verse: a *Szántód partjainál* ezért fogalmazhatta meg józan reménykedéssel a küldetés és a költői sors végső foglalatát: „De ébredsz már, s tán megvajúdsz, Világ... / Visszajöttem, szép Újszülött, heves / könnyek között lelkem takarni rád: / ki már közelgesz csúf anyajelek / között, téged hív s téged fél bután / a kín – s a dölly; a dac s a rémület – / Holnapra talán megszületsz, Hazám!”

Találkozva a történelemmel sötétebbé, egyszersmind tartalmasabbá vált költészete – a magyar költészet tanulságai szerint mindig is a közéleti felelős-

ségvállalás, a súlyos nemzeti tapasztalatok kényszere folytán vállalt küzdelem szabta meg a költői szó tartalmasságát és erejét. Ez a történelmi és közösségi ihlet alakította Jankovich Ferenc költői útját a háború éveiben, majd 1945 után, midőn az országos újrakezdsés biztató élményeivel találkozott. Ezeknek az élményeknek a lenyomatát mutatja a háború utáni magyar költészet egyik leginkább népszerű verse, a „népi kollégiumok” akkoriban oly sokszor felhangzó, majd 1948 után jórészt elfelejtett indulója: „Sej, a mi lobogónkat / fényes szelek fújják, / sej, az van arra írva. / Éljen a Szabadság! / Sej, szellők, fényes szellők, / fujjátok, fujjátok – / holnapra megforgatjuk / az egész világot.”

A költőnek ezután hosszú időre vissza kellett vonulnia. A rákosista önkényuralom éveiben „persona non grata” lett. 1948 és 1954 között nem jelent meg verseskötete. Igaz, ekkor sem hallgatott, magányában a paraszti közösség, a szülőföld és az emlékek megtartó erejéhez folyamodott. Miként Anteus, a mitológia félistene, a földtől, ő az egyszerű emberekkel őrzött kapcsolatoktól nyerte vissza küzdeni tudását és erejét. Verseiben a szülőföldet, a családot kereste fel ismét, beléjük fogódzott, költészetét e megtartó élményekből építette tovább. A szülőföld vezette el a történelemhez is. A Balaton-mellék csupa várrom, csupa történelmi emlékeztető. Jankovich gyermekkorától jól ismerte e történelmi emlékeket, Thury György, Zrínyi Miklós harcait, a dombokat koszorúzó romok történetét. Visszatérve a szülőföld ölelésébe, a hősi múlt emlékeire, mondáira figyelt.

Valójában még egyszer adatott számára alkalom arra, hogy versben köszöntse a történelmet: az ötvenhatos magyar forradalom napjaiban. Ekkor írta *Forradalom* című versét, ez a *Rendületlenül* címet viselő röplapon jelent meg a következő megjegyzés kíséretében: „A verset október 25-én, csütörtökön éjjel, ágyúdörgés közben írtam és diktáltam is le az Írószövetség kérésére, azzal a közös reménnyel, hogy az Irodalmi Újság péntekre tervezett számában jelenik meg.” Egy nemzet reményeiben osztozott ekkor, s néhány hét elteltével osztoznia kellett a nemzet csalódásaiban is.

A következő évtizedek már a bölcs meditáció időszakát hozták. A költő sorra vette azokat a vallató kérdéseket, amelyeket a múlt idő és a múlt időn töprengő lélek felvetett. Az emberiség jövőjét, amelyet nem egyszer szorongva szemlél, végül is a küzdelem eredményességének reményében tudta áttekinteni. Sorsának és tennivalóinak vizsgálata bölcs nyugalommal zárult: megérintette a „kozmosziszony”, megérintették azok a félelmetes gondolatok, amelyeket a modern természettudomány és természetfilozófia, illetve az atomháborús fenyegetettség árnyékában élő emberiség általános szorongása okozott. A szorongató érzést végül is bölcsességgé békítette józansága és elemi életszeretete. A szorongás és a remény, a szenvedés és az öröm nyugalommá, méltósággá vált az önismeret és az eszmélkedés egy magasabb szintjén. Ez a nyugalom öltött testet verseinek ellentétes szólamokat szimfonikus egységbe szervező benső rendjében, erről a nyugalomról beszélt a mesterség értelmét, az alkotás, a munka humánus értékét hirdető költeményeiben. Költői munkásságát (ahogy Arany Jánostól Illyés Gyuláig annyi magyar költőt) a léleknek ez a megbékélése zárta le.